УДК 949.7+911.3(4)

Надтока О. О.

«ДЕБАЛКАНІЗАЦІЯ ЄВРОПИ»: КОНСТРУЮВАННЯ НОВОЇ МЕНТАЛЬНОЇ КАРТИ СТАРОГО СВІТУ

У статті розглянуто європейський історичний дискурс щодо Балкан від ментального картографування та винайдення «іншого» до спроб переосмислення цих практик.

Падіння Берлінського муру 9 листопада 1989 р. не лише стало початком кінця біполярної системи міжнародних відносин та соцтабору, а й уможливило реалізацію «європейської ідеї» – об'єднання країн континенту в одну структуру [1]. Однак навіть після того, як 1 травня 2004 р. у небуття пішов «останній європейський мур» [2], що його звела холодна війна у містечку Гориція (саме через це місто відповідно до рішення Паризької мирної конференції 10 лютого 1947 р. проліг новий кордон між Італією та Словенією, на той час республікою Югославії, а 16 вересня було зведено і сам мур), Європа все ще не може знайти відповідь на питання: якою вона є.

З огляду на географічну специфіку, Європа ніколи не була чимось окремішнім і чітко структурованим та окресленим цілим. Невизначеність кордонів цього великого півострова Євразії найбільш помітна на сході континенту. Межею між Європою та Азією зазвичай прийнято називати Ур а л (гірський хребет і річку). Цей принцип було висунуто ще на початку XVIII ст. російським історикомі географом Васілієм Татищевим, як зазначає Фрітьоф Шенк, задля того, щоб уподібнити Російську імперію до інших європейських імперій, які мали європейську метрополію та неєвропейську периферію [3]. Надалі умовна розподільна лінія проходить уздовж північного узбережжя Каспійського та східного узбережжя Азовського морів до Керченської протоки. Таким чином, до Європи потрапляють Азербайджан, Вірменія, Грузія та Казахстан [4]. Прикметно, що Вірменію, яка не належить до Європи географічно, зарахували до неї за культурними традиціями; Азербайджан та Грузія потрапляють до Європи завдяки територіям на півночі Кавказу та долині річки Кура; Казахстан, зрештою, як і Росія, частково розташований на захід від Уральських гір та річок Ура л та Емба, що і дає йому змогу вважатися частиною Європи. І якщо з подібним політико-географічним виміром Європи, зрештою, можна погодитись, то теза про те, що «Європа має завдячувати своїй єдності історії» [5], повинна бути дуже детально проаналізована, зважаючи на «європоцентричну» картину історії, оскільки дуже гостро постає питання: що і за яким критерієм потрапляє до цієї картини.

Едвард Саїд у вже класичній роботі «Орієнталізм» (1978), виходячи з того, що «тексти можуть *створювати* не тільки знання, а й саму реальність, яку вони покликані начебто описати» [6], показує, яким чином це відбулося у європейській культурі, що завдяки «*текстуальному* напряму думок» [7], реалізувала свою ідентичність, «зіставивши себе зі Сходом, як із такою собі штучно створеною і почасти прихованою сутністю протилежного змісту» [8]. Власне, Саїд говорить про те, що Захід – читай Європа – винайшов Схід і живе у орієнталістському дискурсі та цілком погоджується із «зауваження[м] Віко [9], що люди творять власну історію, що вони спроможні осмислити тільки те, що самі створили, й потім поширити це знання на географію» [10]. Орієнталізм вчений визначає як спосіб думки, що спирається на онтологічну та епістемологічну різницю, яка проводиться між «Сходом» і (в переважній більшості випадків) «Заходом» [11]. Необхідно також зазначити, що Саїд, слідом за Мішелем Фуко, під дискурсом розуміє традицію, чия матеріальна присутність або вага, а не оригінальність якогось окремого автора, реально відповідають за тексти, що виникають із неї. Взагалі, для самого Фуко значення терміну «discours» постійно змінювалося і розширювалося, і, зрештою, можна казати про розуміння під ним усієї сукупності структуруючих механізмів надбудови на противагу «недискурсивним» – економічним, технічним – механізмам та закономірностям [12]. Вчення французького філософа, викладене у праці «Слова і речі: археологія гуманітарних наук» (1966), полягало у тому, що наукові та, зокрема, історичні знання поставали як зміна епістем (епістема – простір знання про

© *Надтока О. О.,* 2007

співвідношення слів і речей) та дискурсів (мовний дискурс – спосіб і форма виразу епістем), які формують ті чи інші парадигми, тобто мовні відображення знань про світ і речі у ньому [13] наклали відбиток на подальші історичні дослідження.

Дослідження Едварда Саїда, однак, не було першою і поодинокою спробою проаналізувати створення подібних «ментальних карт» (термін «mental map», «kognitive Landkarte» вперше запровадив Е. С. Толман у 1948 р. [14]) і, власне, функціонування «уявної географії», адже у 1970 рр. над проблемою репрезентації просторових знань у свідомості людини також спільно працювали географ Р. М. Доунз та психолог Д. Сті, які визначили «ментальну карту» як «створене людиною зображення частини навколишнього простору» [15]. З огляду на те, що спільноти людей також схильні до створення специфічних у історичному та культурному плані уявлень про просторову структуру навколишнього світу, істориків зацікавило питання конструювання самою Європою «іншої» Європи, тобто демаркації по лінії Захід–Центр–Схід та ідентифікації цих одиниць [16].

У цьому ж напрямі працює Марія Тодорова, яка у книзі «Уявляючи Балкани» [17] (1997) аналізує «балканізм» як дискурс відмежування у рамках Європи. Дискурс, що виник на початок XX сторіччя і ніяк не змінюється, зобразив Балкани як «інше» Європи [18] і трактує їх не у географічному, а у соціальному і культурному значенні, роблячи назву «Балкани», власне, не назвою, а означуваним [19]. Термін «Балкани», відповідно до найпоширенішої версії, походить від перського слова, яке прийшло у вжиток з турецької і означає високий будинок чи гору [20]. Назву «Балканський півострів» («Balkanhalbinsel») ввів у широкий вжиток німецький географ Йоганн Август Зейн (Johann August Zeune) у 1808 році як евфемізм до виразів «європейська частина Туреччини» [21] чи «Туреччина у Європі» і позначив нею територію до гірських масивів у Болгарії [22].

Міліца Бакич-Гейден створює щось середнє між «орієнталізмом» Саїда і «балканізмом» Тодорової. Вона пропонує градацію «Орієнтів» (gradation of «Orients»), яку називає «гніздуванням орієнталізмів» («nesting orientalisms»), прикладом якого є репродукування початкової дихотомії, на основі якої і виник орієнталізм [23]. Відтак Азія – більше «Схід» чи «інше», ніж Східна Європа; водночас сама Східна Європа у межах цієї градації представлена разом із Балканами, які є більш «східними»; на самих же Балканах існують подібні конструйовані ієрархії. У колишній Югославії це відобразилося у тому, що народи з теренів раніше підвладних Габсбургам протиставляли себе вихідцям з підосманських володінь та сприймали їх як «неправильні». А серед останніх православні – більш європейці, ніж європейські мусульмани [24], які, в свою чергу, відмежовуються від останніх орієнталів, неєвропейців. І, відтак, жити на Балканах буквально стало означати, що людина жила у Європі, але не належала до Європи [25].

На все XX ст. Балкани стають «пороховою діжкою Європи» [26]. Питання хто цю діжку наповнює порохом, хто виробляє гніт і чиї руки підпалюють, поставлене Боголюбом Шияковичем, зависає у повітрі [27]. Але Європі потрібні були такі Балкани, і, як казав Германн Кайзерлінг: «Якби Балкани не існували, їх слід було б винайти» [28]. Недаремно успіх режисера Еміра Кустуріци, насамперед із його фільмом «Underground» («Підпілля»), у Європі продиктований не стільки рівнем режисерської роботи, скільки тим змістом, тією картиною Балкан, яка і відповідає уяві європейців. Їм потрібен той романтичний дикий простір, де все дозволено, де можна повернутися до першопочатків, забувши про власне рафіноване життя і, водночас, побачивши його, усвідомити свою європейськість, яка сусідить із неєвропейськістю. Якщо вже говорити про кіномистецтво у діалозі Балкани–Європа, то перемога на 56-му Берлінському кінофестивалі (2006) боснійської драми «Грбавіца» («Grbavica») режисерки Ясміли Жбанич [29] (Jasmila Zbanic) про життя зґвалтованої молодої жінки на післявоєнних Балканах [30] може означати, що розпочався процес переосмислення Європою свого дискурсу про Балкани, тобто «дебалканізації».

Про необхідність «дебалканізації», як руху за порозуміння на Балканах, чи не вперше заговорили на Балканських конференціях у 1930 рр. [31]. Наприкінці 1990 років дедалі більшого поширення набувають дослідження, присвячені балканському дискурсу [32], і термін «дебалканізація» все частіше починає фігурувати у працях балканських дослідників [33]. Однак часто «дебалканізація» як, зрештою, і «балканізація» постає як наслідок глобалізації. І, як зазначає Б. Шиякович, «дебалканізація» Балкан – це втеча від Балкан і втеча від відповіді на запитання: хто «балканізував» Балкани [34].

Вітальна промова американського президента Б. Клінтона [35] з нагоди отримання ним нагороди Карла Великого («Karlspreis», «The International Charlemagne Prize of the City of Aachen») за внесок у реалізацію «європейської ідеї» та

принципів миру у Аахені 2 червня 2000 р. надала терміну «дебалканізація» [36] широкого політичного вжитку [37]. Тут, власне, йшлося про необхідність примирення народів Балканського півострова і долучення Південно-Східної Європи до решти Європи [38]. Втім, події 11 вересня 2001 р. відвернули увагу від Балкан, і вони, за висловом газети «La Republika», і досі чекають на свою «дебалканізацію» [39]. На важливій геополітичній ролі регіону і небезпеці його забуття наголошують Дж. Куккі (Cucchi G.) [40] та П. Ліотта (Liotta P.) [41], і в той час, як перший підкреслює важливість «дебалканізації» півострова, останній, серед іншого, пропонує «європеїзацію» Балкан.

Від 1952 р., коли перші шість країн заклали підвалини для Європейського Союзу [42], процес політичної та економічної і, до певної міри, соціальної та культурної інтеграції європейських країн у один блок набирає своїх обертів. За цей час було п'ять етапів розширення ЄС, останній і найбільший із яких відбувся 1 травня 2004 р. і залучив 10 країн переважно зі сходу та центру Європи: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чеська Республіка та Угорщина. Таким чином, кордони Європейського Союзу впритул наблизилися до Балканського півострова, який ще не відійшов від складного процесу розпаду Югославії. Відтак постала цілком очевидна конфронтація двох ідей: інтеграції та дезінтеграції. Під дезінтеграцією у цьому випадку слід розуміти «балканізацію», тобто процес поділу регіону чи багатонаціональної держави на менші регіони чи держави, часто етнічно гомогенні і неприязні одна до одної.

Європа пропонує об'єднати колишні югославські республіки знову, хоч і в іншому форматі, зокрема, в одному із останніх документів Комісії Європейських спільнот вкотре наголошується на необхідності і важливості подальшої стабілізації регіону та інтеграції його до ЄС [43]. Зрештою, Словенія вже стала членом ЄС у 2004 р. Очікується, що Хорватія стане членом уже в 2010 р. Македонія (відповідно до номенклатури ООН – колишня Югославська Республіка Македонія) отримала статус країни-кандидата 17 грудня 2005 р. [44]. Сербія і Чорногорія 20–22 грудня 2005 р. і 22–24 лютого 2006 р. провела перші два раунди переговорів щодо умов підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію [45], яка є необхідною складовою процесу стабілізації та асоціації Західних Балкан, розробленого ЄС [46]. 21 листопада 2005 р. Брюссель погодився розпочати переговори із Боснією і Герцеговиною щодо підписання цієї Угоди [47].

Зрозуміло, що мирні Балкани наразі є головною умовою для подальшого успішного розвитку Європи та її статусу впливового світового гравця. В опублікованій у квітні 2005 р. доповіді Міжнародної комісії по Балканах робиться висновок про те, що чітка перспектива прийняття до ЄС Сербії і Чорногорії, Македонії, Боснії і Герцеговини та Албанії стане найкращою гарантією забезпечення миру, демократії і стабільності в регіоні [48]. Не менш важливим для позитивного вирішення балканського питання є той факт, що процес об'єднання Європи хочуть завершити до 2014–2015 рр., тобто до двох символічних дат – сторіччя від початку Першої світової війни та двохсотріччя битви при Ватерлоо [49]. Відтак, інституційно, Європа розпочала «дебалканізувати» Балкани.

Погляди народів колишньої Югославії на можливість мирного співіснування наведені у вже згадуваній доповіді Міжнародної комісії з Балкан [50]. Зокрема, респонденти із Албанії, Боснії і Герцеговини, Македонії, Сербії, Косова та Чорногорії, відповідаючи на запитання «Народи колишньої Югославії ніколи не житимуть мирно» (табл.15) та «Народи колишньої Югославії зрештою об'єднаються у ЄС» (табл. 21), могли погодитись чи не погодитись із цим твердженням. Відповідно до результатів, від 50% до 65% опитаних вірять у можливість знову жити разом, як це було до 1991 р., і здійсниться це у ЄС. Водночас частка тих, хто схиляється до думки, що подальші конфлікти невідворотні, становить не більше третини респондентів, а у Чорногорії – це лише п'ята частина населення. Попри такі загальні і досить оптимістичні прогнози майже половина населення Косова не вірить у мирне майбутнє. Слід зауважити, що до опитування залучили громадян Албанії і оминули Словенію і Хорватію. Більше того, не було проведено іншого опитування: чи готова Європа і європейці бачити Балкани у Європі.

Саме тут і постає питання вже не «дебалканізації» Балкан, а «дебалканізації Європи». Чи спроможна Європа творити не лише єдиний політичний, економічний та культурний простір, а й переглянути старі концепти та створити нову «ментальну карту» Європи. «Кожного разу, як Європа хворіє, вона просить прописати ліки Балканам» [51], – писав сербський письменник Мілорад Павич. Які ж ліки потрібні Європі? Або, як інакше ставить питання Пітер Сіані-Дав'є: чи «віртуальна інтеграція» «дебалканізує» Балкани, чи швидше створить «віртуальні Балкани» [52].

Поль Рікер у своїй праці «Яким має бути новий етос Європи?» (1992) [53] бачить три моделі

інтеграції, пов'язані з ідентичністю та відмінністю: переклад, обмін пам'ятями і прощення. Новий етос народжується завдяки перекладу, який здійснює «операцію перенесення в ментальний всесвіт іншої культури з урахуванням власних звичаїв сукупності смислових знаків»; обміну пам'ятями, який має на меті «не лише перехресне прочитання основоположних подій культури і тих, і тих, а... [й] взаємодопомогу у виявленні частки життя й оновлення, яку полонили застиглі, забальзамовані, мертві традиції»; прощення, яке має «розбити закон незворотності часу, змінивши якщо й не минуле – як зібрання всього того, що трапилось, – то бодай його значення для людей сьогодення».

Європейський дискурс щодо Балкан поступово зазнає змін. Спроби зробити Балкани вже «не-Балканами», хоч ще й не цілком Європою, прослідковуються дедалі чіткіше. Зміна парадигм спричиняє намагання деконструювати старі «ментальні карти», однак питання: якими мають бути нові та якою постане Європа, – залишаються відкритими. Переосмисленню підлягають не стільки стиль життя європейської спільноти, спільна орієнтація її культури та прийнята в ній ієрархія цінностей, скільки індивідуальна, колективна та у дальшій перспективі – історична пам'ять [54]. Більше того, вивчення історичної пам'яті може допомогти деконструювати, тобто виділити основні компоненти змінного історичного мислення. І, таким чином, це дасть змогу чітко простежити історію термінів «Європа» та «Балкани», «балканізація» та «дебалканізація», адже, як доводить Райнгарт Козеллек, функціонування одного і того самого поняття змінне у часі: «... з огляду на те, що слова, котрі збереглися, не є самі по собі достатньою ознакою незмінності предметів, явищ, відносин, і, навпаки, – предмети, явища, відносини, що зазнають змін протягом тривалого часу, можуть позначатися різними найменуваннями, аналіз історії понять стає своєрідною conditio sine qua non (обов'язковою умовою) питань соціальної історії» [55].

Дослідження, присвячені Балканам у європейському дискурсі та їхньому позиціонуванню на «ментальній карті» Європи, здебільшого розглядають Балкани як «інше» і послуговуються практикою деконструювання мовних конструктів, розроблених людьми, однак недостатньо чітко окреслюють зміну парадигм самих понять. Поставлене завдання розглянути переосмислення поглядів на Балкани у Європі засвідчило, що основний акцент робиться на необхідності зміни самих Балкан, однак це відбувається з урахуванням вже усталених практик їхнього розуміння і тому оминається питання необхідності перегляду самого дискурсу. З огляду на це, і наголошується на необхідності дослідження того, що у роботі задекларовано як «дебалканізація Європи», тобто тих змін, що відбуваються у європейському ментальному картографуванні щодо практики сприйняття Балкан як «іншого» Європи.

1. Достатньо чітку картину інтелектуальної традиції щодо проектів об'єднання європейських держав висвітлено у наступній праці: *Чубарьян А. О.* Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира.– М.: Международные отношения, 1987.– 351с.
2. *Lanzi G.* Frontiera Italia Slovenia: L'Ultimo Muro Europeo // Lanzi G. Limes Limitis: Nuove e Vecchie Frontiere. 2005 (CD-ROM Multimediale) (<http://www.limes.ws>; <http://www.lanzi.ws>).
3. *Шенк Ф. Б.* Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе от эпохи Просвещения до наших дней. *Обзор литературы* (пер. с нем. А. Жоровой) // Новое литературное обозрение.– 2001.– № 52.– С. 48.
4. Europe // Wikipedia. www document. <http://en.wikipedia.org/wiki/Europe>.
5. *Майер Г.* Европейская культура: фантом или реальность? // Вестник Европы.– 2004.– № 12. www document. <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1.html>
6. *Саїд Е. В.* Орієнталізм / Пер. з англ. В. Шовкун.– К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001.– С. 127.
7. Ibid. С. 125.
8. Ibid. С. 14.
9. Найпевніше тут ідеться про Джамбаттісто Віко (1668–1744), італійського філософа історії та предтечу історизму.
10. *Саїд Е.В.* Op. cit.– С. 15.
11. Ibid.– С. 13.
12. *Автономова Н. С.* Мишель Фуко и его книга «Слова и вещи» // Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук / Пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой.– СПб.: A-cad, 1994.– С. 26 (прим.).
13. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой.– СПб.: A-cad, 1994.– 405 с.
14. *Шенк Ф. Б.* Op.cit.– С. 43.
15. Ibid.
16. *Миллер А.* Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России // Новое литературное обозрение.– 2001.– № 52.– С. 75–96; *Миллер А. И.* Центральная Европа: история концепта // Полис: политические исследования.– 1996.– № 4.– С. 119–124; *Миллер А. Вульф Л.* Изобретая Восточную Европу: Карта цивилизации в сознании эпохи Просвещения. Пер. с англ. И. Федюкина.– М.: Новое литературное обозрение, 2003.– 560 с. (От автора, Введение) // Новое литературное обозрение.– www document. <http://nlo.magazine.ru/bookseller/nov/vulf.html> (Українське видання в друку *Вулф Л.* Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. / Пер. С. Біленький.– К.: Критика, 2006); *Гнатюк О.* Европа // Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність.– К.: Критика,

2005.– С. 66–72; *Гнатюк О.* Захід і Схід, Европа і Азія // *Гнатюк О.* Op.cit. С. 72–77; *Гнатюк О.* Центральна Европа в дебатах // *Гнатюк О.* Op. cit.– С. 259–275; *Портнов А.* Пошуки Центральної Европи в собі й назовні // Критика.– 2004.– № 4.– С. 15–17.

17. *Todorova M.* Imagining the Balkans. New York: Oxford University Press, 1997.– 257 p.
18. *Todorova M.* Op. cit.– P. 3.
19. Ibid.– P. 21.
20. *Todorova M.* Op. cit.– P. 27.
21. Один із перших російських славістів Віктор Григорович (1815–1876) називав цей регіон європейською Туреччиною, див.: *Григорович В.* Очерк за пътешествие по Европейска Турция. С карта на околностите на охридското и преспанското езеро. С предговор към българското издание от академик Емил Георгиев. Фототипно издание София: Издателство на българската Академия на науките, 1978.– 181 с.
22. Детальніше про етимологію і вжиток назви «Балкани».– див.: The Balkans. Nomen. у *Todorova M.* Op. cit.– P. 21–37; *Grubacic A., Posavec R.* The Balkans or South-eastern Europe? // ZNet Balkan Watch.– www document. <http://www.zmag.org/balkanwatch/grubacec_posavec1.htm>
23. *Bakic-Hayden M.* Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia // ZNet Balkan Watch.– www document. <http://www.zmag.org/balkanwatch/hayden_orientalisms.htm>.
24. У сербсько-хорватській мові слово «мусульманин» має два значення: Мусліман (Musliman) – представник народу (термін на позначення етнічної належності боснійців на території Боснії і Герцеговини використовується з перепису 1961 року, після перепису 1971 року – синонім «народності»), а мусліман (musliman) – означає належність до віросповідання, тобто різниця полягає лише у написанні з великої літери. Докладніше про ідентичність та етноніми боснійських мусульман див.: *Фрейдзон В. И.* К истории боснийско-мусульманского этноса // Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе. Исторический и историко-культурный аспекты.– М.: Наука, 1981.– С. 329–343.
25. «To live in the Balkans literally meant that one was *in* Europe but not *of* Europe».– *Liotta P.* The Geopolitics of the Balkans: Outcomes and Possibilities // New Balkan Politics. Journal of Politics.– Issue 7/8.– 2003. – www document.<http://www.newbalkanpolitics.org.mk/napis.asp?id=14&lang=English>
26. Англ. the Powder Keg, серб.–хорв. Bure Baruta – вираз, приписуваний В. Черчіллю.
27. *Шиякович Б.* Критика балканистичког дискурса. Прилог феноменологии «другости» Балкана.– Никшић: Jасен, 2000.– 65 с. // Projekat Rastko: Biblioteka srpske kulture.– www document. <http://www.rastko.org.yu/filosofija/bsijakovic-balkanistika_c.html>
28. «Si les Balcans n'existaint pas, il faudrait les inventer» – цит. за: *Todorova M.* Op. cit.– p. 116.
29. Під час виступу на церемонії нагородження Жбанич сказала: «Я хотіла б скористатися цією нагодою, щоб нагадати нам усім про те, що війна у Боснії закінчилася 13 років тому і військові злочинці Радован Караджич та Ратко Младич все ще вільно живуть в Європі. Їх не заарештували за організацію 20 тисяч зґвалтувань, 100 тисяч вбивств та 1 мільйон виселень із Боснії. Нікому не цікаво їх арештовувати» // Lenta.ru – www document. <http://lenta.ru/news/2006/02/18/berlin/>.
30. Berlinale.– www document. <http://www.berlinale.de/en/programm/berlinale_programm/datenblatt.php?film_id=20060133>; Grbavica.– www document. <http://www.coop99.at/grbavica_website/>; *Брюховецька О.* З усіх мистецтв найважливішим є політика. У фільмах "Берлінале-2006" про Україну згадували несподівано часто, хоча наше кіно залишилося без трофеїв // Дзеркало тижня.– 2006.– № 7 (586).– С. 20.
31. *Todorova M.* Op. cit.– P. 28.
32. *Fleming K. E.* Orijentalizam, Balkan i balkanska istoriografija / Prevod: Slavica Miletiæ (*Kathryn E.* Fleming "Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography" // American Historical Review, 105, 4.– October 2000.– pp. 1218–1233.) // Filozofija i društvo – 2001, № 18, C. 11–32. // Institut za filozofiju i društvenu teoriju (IFDT). Beograd.– www document. <http://147.91.230.48/ifdt/izdanja/izdanja/casopisi/ifdt/XVIII/d002/download>
33. *Dragicevic-Sesic M.* Debalkanization of Balkans.– The time of the mob, Pobjeda, Podgorica, 5 jun 1999, p. 28 // Cultural Policy of Serbia 1989/2001. Felow: Vesna Djukic-Dojcinovic.– www document. <http://www.policy.hu/djukic/mdragicevic.htm>; *Popovic M.* Debalkanization of the Balkans. // Nacionalna i sveucilisna knjiznica u Zagrebu.– Hrvatska bibliografija NIZ B, 1999.– www document. <http://nskcrolist.nsk.hr/bib/234c/bibl03.html>; *Varady T.* Kako debaklanizovati Balkan?: Beleske o toleranciji, koka koli i Kucima / Interkulturalnost i tolerancija: Medjunarodni naucni skup, Beograd, 22–24. maja 1998 / urednik Bozidar Jaksic.– Beograd: «Republika», 1999. // Republika. Glasilo gradjanskog samoosloba-djanja. 2001 – Broj 260–261 (Domaca izdanja).– www document. <http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2001/260/domacizd.html>; *Лазарова Е.* Европеизацията като дебалканизация // Философия.– 2000.– № 2.– С. 3–8.– www document. <http://www.uni-svishtov.bg/philosophy/Philos00.htm#2>
34. *Шиякович Б.* Op. cit.
35. Rede von Bill Clinton (Englisch). Verleihung des Internationalen Karlspreises zu Aachen an Bill Clinton am 2. Juni 2000. // Karlspreis Aachen.– www document. <http://www.karlspreis.de/portrait/2000_6.html>
36. Про неусталеність вживання терміна можна судити з різниці у написанні цього слова у письмових версіях промови Б. Клінтона, а саме «to *debalkanize* the Balkans» і «to *de-Balkanize* the Balkans»представлених U.S. Government Printing Office (Remarks on Receiving the International Charlemagne Prize in Aachen, Germany. (Transcript) // HighBeam Library – www document. <http://www.highbeam.com/library/docfree.asp?DOCID=1G1:63789344&ctrlInfo=Round18%3AMode18c%3ADocG%3AResult&ao=>) та Association for Award of the International Charlemagne Prize of the City of Aachen (Rede von Bill Clinton (Englisch). Verleihung des Internationalen Karlspreises zu Aachen an Bill Clinton am 2. Juni 2000. // Karlspreis Aachen.– www document. <http://www.karlspreis.de/portrait/2000_6.html>) відповідно.
37. Інакше постає «дебалканізація» у мовознавстві, де цей термін означає втрату мовних елементів спільних для всіх балканських мов і трактованих як балканізми.– Див.: *Колесник В. О.* Дебалканізація балканських говірок в Україні. Граматична система: Монографія.– Одеса: Асторпринт, 2003.– С. 9 (352 с.).
38. Тут слід навести також інше твердження американського президента щодо Європи: «... оскільки Європа це швидше ідея, ніж територія, то й Америка також час-

тина Європи, об’єднана з нею родинними зв’язками, історією та цінностями». (...since Europe is an idea as much as a place, America also is a part of Europe, bound by ties of family, history, and values.) – Rede von Bill Clinton (Englisch). Verleihung des Internationalen Karlspreises zu Aachen an Bill Clinton am 2. Juni 2000. // Karlspreis Aachen.– www document. <http://www.karlspreis.de/portrait/2000_6.html>

39. Цит. за *Grubacic A.* A «New Phase» in the Balkans // ZNet daily commentaries.– December 13, 2005.– www document. <http://www.zmag.org/sustainers/content/2005-12/13grubacic.cfm> (насправді назва періодичного видання, що фігурує у статті, тобто «La Republika», не має ніяких додаткових маркерів, які б указували на його чітку приналежність. Існують сербська газета «Republika» та італійська «La Repubblica», але яке саме видання мав на увазі автор – невідомо.)
40. *Cucchi G.* Debalcanizzare i Balcani // Limes (I Balcani non sono lontani: Nel nostro Oriente; Fantasmi di Bosnia; Di chi è il Kosovo?) – Roma: Gruppo Edizionale l’Espresso, 2005.– № 4.– P. 73–82.
41. *Liotta P.* Op. cit.
42. Власне, у 1952 році розпочала свою діяльність Європейська спільнота з вугілля та сталі, яка разом із Європейською спільнотою з атомної енергії (1958) та Європейською економічною спільнотою (1958) стали основою для створення Європейського Союзу відповідно до Маастрихтського Договору (Договір про Європейський Союз), підписаного у лютому 1992 року (набув чинності у листопаді 1993 року).
43. The Western Balkans on the road to the EU: consolidating stability and raising prosperity. Communication from the commission. Commission of the European Communities. Brussels, 27.1.2006; COM (2006) 27 final.– www document.– <http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/com_2006_27_en_acte.pdf>
44. Хронологија на односите со Е У. Секретаријат за европски прашања (Република Македонија).– www document.– <http://www.sei.gov.mk/portal/mak/default.asp?id=213>
45. Канцеларија за придруживање Европској унији Владе Републике Србије.– www document.– <http://www.seio.sr.gov.yu/code/navigate.asp?Id=104>
46. Stabilisation and Association process.– www document.– <http://europa.eu.int/comm/enlargement/intro/sap.htm>
47. Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine.– www document.– <http://www.mvp.gov.ba/HTML/Arhiva/Bos/Saopstenja_Novembar_2k5.htm>
48. The Balkans in Europe’s Future. International Commission on the Balkans.– www document.– <www. balkan-commission.org>
49. *Романенко С.* Европейские ме(ч)тания Сербии.– www document.– <http://www.eurasianhome.org/xml/t/digest.xml?lang=ru&nic=digest&pid=167&qmonth=8&qyear=2005>
50. The Balkans in Europe’s Future. International Commission on the Balkans.– www document.– <www.balkan-commission.org>
51. *Павич М.* Ящик для письменных принадлежностей / Пер. с серб. Л. Савельевой.– СПб.: Азбука, 2000.– С. 15.
52. *Siani-Davies P.* International Intervention in the Balkans since 1995, London & New York, Routeledge, 2003.– P.2. цит. за: *Ramel S.* Reconstruire pour promouvoir la paix? Le cas du «Vieux Pont» de Mostar.– Genève: Institut européen de l’Université de Genève.– 2005.– P. 37. // Institut européen de l’Université de Genève.– www document.– <http://www.unige.ch/ieug/ramel.pdf>
53. *Рікер П.* Яким має бути новий етос Європи? // Дух і Літера.– 2004–2005.– № 13–14.– С. 188–198.; *Рікер П.* Яким має бути новий етос Европи? (пер. з фр. Зоя Борисюк) // Критика.– 2005.– № 6.– С. 2–4.
54. Про різницю і взаємозв’язок індивідуальної, колективної та історичної пам’яті див.: *Хальбвакс М.* Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре.– 2005.– № 2–3 (40–41).– С. 8–27.
55. *Козеллек Р.* Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу / Пер. з нім.– К.: Дух і літера, 2005.– С. 131 (380 с.).

O. Nadtoka

«DEBALKANIZATION OF EUROPE»: CONSTRUCTION OF THE NEW MENTAL MAP OF THE OLD WORLD

The article analyses the European historical discourse towards the Balkans from mental mapping and inventing «the other» to the attempts at revision.